

Petófi ja virolaisen lukijan odotushorisontti

Thea SEPP

Odotushorisontti ja käännös

Hyvältä käännökseltä vaaditaan luontevuutta, toimimista kohdekielen omilla ehdoilla niin ettei sitä heti arvaa käännökseksi, ja tämän lisäksi vielä tarkkuutta, täsmällisyyttä ja lukijan odotushorisontin huomioonottamista. Käännöskritiikkojen käyttämä vastavuuden käsite sisältää yleensä nämä – sisällön ja muodon – sekä kääntämisen parametrit. On selvää, että kaunokirjallisen teoksen merkitys ei synny yksinomaan tekstistä, vaan siihen vaikuttaa aina myös kommunikaatiotilanne. Käännös on aina toinen, uusi teos, kun se luetaan uudessa kommunikaatiotilanteessa. Eli kirjailijan (teoksen) merkitys muuttuu aina sen mukaan, missä maassa, missä yhteiskunnassa ja millaisessa kulttuuriympäristössä tekstiä luetaan. Ymmärtämiseen vaikuttaa aina kulttuuritausta, kirjallisuuden perinne, yhteiskunnallinen tilanne jne. (Varpio 1982, 35–36).

Tekstillä ei ole määrättyä vakiorakennetta. Sitä määräävät odotushorisontti, koodi (lukijakoodi ja tekstikoodi) sekä teksti itse. Jauss esittää teoksessaan *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft* (1970) seitsemänkohtaisen teoriaperustan. Jauss pyrkii luomaan tekstin ja lukijan kirjallisuushistorian. Hänen mukaansa lukuprosessissa on aina kolme osatekijää: tekijä (kirjailija), teksti ja lukija. Lukijalla on lukuprosessin alussa tiettyjä odotuksia, jotka muodostuvat kolmesta tekijästä: a) kyseisen tekstin kirjallisuuden lajin lukijalle tutuista normeista, b) kyseisen tekstin kanssa samalta kirjallisuushistorialliselta kaudelta peräisin olevien, lukijalle tuttujen tekstien keskinäisistä vaikutussuhteista, c) fiktion ja todellisuuden eli kielen käytännöllisen ja taiteellisen funktion välisestä oppositiosta (Jauss 1982, 12). Nämä kolme tekijää muodostavat lukijan odotushorisontin, jota käyttämällä voi saada selvyuden teoksen taiteellisesta arvosta ja eri aikakausina vallinneista odotushorisonteista eli siitä, miten teokseen on suhtauduttu eri aikakausina.

Jauss ei ole suinkaan ainoa, joka on pohtinut odotushorisontin mahdollisuuksia. Mainittakoon tässä yhteydessä vaikkapa Gastin

kaavio ja Viehoffin (Über einen Versuch den Erwartungshorizont zeitgenössischer Literaturkritik empirisch zu objektivieren 1976) käsitys siitä, että jokaisen kirjallisuusarvostelun odotushorizontti on sitä edeltäneiden kaunokirjallisten lukukokemusten summa, koska ne kaikki vaikuttavat siihen, miten kritiikot lukevat ja arvostavat tekstejä. (Ks. esim. Segers 1985, 42 ja 95.)

Kai Laitinen on tehnyt eron odotushorizontin ja suodattimen käsitteiden kesken. Suodatin merkitsee niitä teoksen ja lukijan väliin ilmestyviä tekijöitä, jotka muuttavat teoksesta muodostunutta kuvaa. Hänen mukaansa monet odotushorizontin muutokseen vaikuttavat tekijät ovat lukijatasolla myös eräänlaisia suodattimia: ne joko heikentävät tai korostavat teoksen piirteitä. Laitinen pitää suodattimina ainakin historiallista ja ideologista murrosta, paradigman murrosta ja taiteellista murrosta (Laitinen 1985, 61–62).

Lukemisprosessissa on oma osuutensa myös lukija- ja tekstikoodilla. Se, missä määrin lukijakoodi lukuprosessin alussa poikkeaa tekstikoodista, riippuu tekstistä ja lukijan odotushorizontista, jotka taas ovat riippuvaisia vallitsevasta kaunokirjallisesta koodista. Lotmanin mukaan koodien tulee olla mahdollisimman hyvin toistensa jatkeena, vasta silloin voi puhua lukuprosessin (tai viestintäprosessin) toteutumisesta. Monet tutkijat (Posner 1973, Link 1976, Jauss 1982, Segers 1985) ovat sitä mieltä, että lukija lukee tekstiä kahden koodin, nimittäin sosiokulttuurisen ja kaunokirjallisen koodin, välityksellä. Sosiokulttuurinen koodi perustuu sen kielen hallintaan, jolla teksti on kirjoitettu. Näin lukija antaa tekstin merkkijärjestelmälle merkityksen.

Resepktion mittaan sosiokulttuurisen koodin rinnalle muodostuu esteettinen eli kaunokirjallinen koodi. Tämä koodi voi olla jokaisella lukijaryhmällä erilainen. Se, millaisia merkityksiä lukija näkee tekstissä, riippuu hänen käyttämästään koodiyhdistelmästä eli siitä, miten hänen kohdallaan sosiokulttuurinen ja kaunokirjallinen koodi yhdistyvät, mikä taas perustuu lukijan omaan sosiokulttuuriseen ja kaunokirjalliseen odotushorizonttiin. Jaussin teoriaa kehiteltäessä on esitetty, että reseptioesteettinen kirjallisuushistoria voitaisiin perustaa dokumenteille, jotka ilmaisevat, mitä merkityksiä teokselle eri aikoina on annettu.

Gunter Grimm on esittänyt reseptiohistoriallisen tutkimuksen jaottelun. Hän jakaa kirjalliset todistuskappaleet neljään ryhmään: primaareihin, sekundaareihin, tertiääreihin ja epäsuoriin. Meitä kiin-

nostavat kolmas ja neljäs ryhmä eli kirjallisuusarvostelut, kirjallisuusartikkelit, kirjallisuustieteelliset tutkimukset, kirjallisuushistoriat, lausunnot, kirjastoluettelot, arkistoluettelot, klassikkoluettelot jne. sekä niiden ohella itse kaunokirjalliset tekstit. Grimmin mukaan kaunokirjalliset tekstit eivät kelpaa tieteellisiksi todistuskappaleiksi, mutta ovat tärkeitä lähteitä reseptiotutkimuksessa.

Petöfin virontamisen historiaa

Petöfi lienee käännettyimpiä unkarilaisia lyyrikoita, sillä Magyar Irodalmi Lexikonin mukaan hänen tuotantoaan on käännetty peräti 31 eri kielelle. Näitten kielten joukossa on luonnollisesti myös viro, ja viron kielellä Petöfi on saanut huomiota runsaasti, sillä eri lehdisissä ja runokokoelmissa ilmestyneitä käännöksiä on tiedossamme yli 100 nimikkeen verran. Kun lisäksi Petöfin tuotantoa on vironnettu suhteellisen jatkuvasti jo vuodesta 1879 lähtien, tarjoaa vironkielinen Petöfi kiitollisen tutkimusaineiston: sen pohjalta on oivallinen tilaisuus vertailla eri aikakausien lukijatottumuksia ja odotushorisontin kehkeytymistä. Yritän hahmotella tässä historillisesti käsitettyä virolaisten lukijoiden ”Petöfi-odotushorisonttia” – tai sama täsmällisemmin ilmaistuna: Petöfin virolaisten kääntäjä-lukijoiden ja kritiikko-lukijoiden odotushorisonttia.

Uuden käännökseen tekeminen tulee motivoitukseksi ajan kuluessa eli kommunikaatiotilanteen muuttuessa. Kielen ja arvokäsitysten sekä välittäjäkielen kirjallisen perinteen muuttuminen vaatii myös uusia käännöksiä. Reseptiotutkimuksen näkökulmasta uusi käänнос ei ole parempi (tai sen ei tarvitse olla parempi) kuin vanhentunut käänнос, se vain edustaa omaa aikakauttaan.

Vironkieliset Petöfi-käännökset ovat valmistuneet tavallisesti joko sanomalehtien tilaamina töinä tai sitten runoilija-kääntäjien omasta aloitteesta. Suurin osa käännöksistä on ilmestynyt Ajakaja, Postimees ja Meelejahutaja -nimisissä sanomalehdissä, toisen maailmasodan jälkeen Edasi-nimisessä sanomalehdessä sekä Looming ja Nõukogude Naine -nimisissä julkaisuissa. Tämän lisäksi vielä erillisinä runokokoelmina: 1955 Valitud luuletusi, 1964 Vabadus, armastus, 1973 Iginoor mees. Petöfin runouden nousua Virossa tuki Petöfi-monografioiden julkaiseminen. Ensimmäinen Petöfin elämä ja tuotantoa käsittelevä kirja ilmestyi 1920-luvulla Meta Grünfeldtilta. Tämä kirja kirjoitettiin Antti Jalavan Petöfi-tutkielmien

pohjalta. Seuraava, ja tähän asti ainoa varteenotettava, vironkielinen kirja Petőfistä ilmestyi v. 1939, tekijänä Felix Oinas.

Petőfin vironkieleiset käännökset ja arvostelut voisi jakaa ilmes-
tymisajankohdan mukaan viiteen ryhmään sen mukaan, millaisten
eri aikakausien kaunokirjalliseen tilanteisiin ja odotuksiin ne tuntu-
vat liittyvän. Tällaisina aikakausina erottuvat: 1) 1879–1900; 2)
1900–1920; 3) 1920–1940; 4) 1950–1985; 5) 1985–.

Vuosina 1879–1900 Petőfi oli Virossa, kuten muuallakin Euroo-
passa, yksi eniten käännettyistä ulkomaalaisista kirjailijoista. Suu-
rimmaksi osaksi käännökset syntyivät välittäjäkielten (saksa, venä-
jä) kautta, ja ne julkaistiin melkein poikkeuksetta sanomalehtien kir-
jallisuussivuilla. Ensimmäinen alkuperäiskielestä vironnettu runo
oli v. 1886 Mihkel Vesken kääntämä *Lennék én folyóvíz* (joidenkin
lähteiden mukaan Harry Jannsenin käännös vuodelta 1879).
Kääntäjät olivat enimmäkseen harrastelijarunoilijoita (heistä an-
sioikkain oli tuleva tasokas Petőfin kääntäjä-runoilija K. E. Sööt).
Taiteelliselta arvoltaan nämä käännökset eivät ole kaksisia, joten
niiden merkitys on lähinnä kulttuurihistoriallinen. Tätä ryhmää kos-
kevat arvostelut ovat suurelta osin vain lyhyitä merkkipäiväkirjoi-
tuksia. Kriitikoina toimivat kääntäjät itse.

Vuosina 1900–1920 oli ”hiljainen kausi”. Käännettiin muutamia
runoja, joista parhaiten onnistuivat *Világosságot* (G. Suits 1903),
Pusztá föld ez, ahol most járok (V. Grünthal 1910) ja *Képzetem*
(K. E. Sööt 1907). Arvosteluita ei julkaistu lainkaan. Tähän ”hiljai-
suuteen” oli olemassa monta syytä, kuten esim. vuosisadanvaihteen
venäläistämisaalto, poliittinen sekasorto ja ”Suomi-innostus”.

Vuosina 1920–1940 satunnaiset Petőfi-kääntäjät karisivat pois,
tilalle tulivat ”asiaan perehtyneet” eli ne, jotka käänsivät unkarin
kirjallisuudesta muutakin kuin Petőfiä. Käännösten taso oli korke-
ampi, usein käännettiin suoraan alkuperäiskielestä (K. E. Sööt,
A. Kruus, A. Murakin). Sööt käänsi Petőfiltä vuoteen 1945 men-
nessä yhteensä 80 runoa, joista 77 löytyy Tiedeakatemian Kirjalli-
suusmuseon arkistosta. Vain osa Söötin käännöksistä on julkaistu.
Sööt vironsi myös kokonaisen Petőfi-kokoelman, jota säilytetään
käsikirjoituksena Tarton Kirjallisuusmuseon arkistossa. Söötillä oli
Petőfiä vironaessaan kaksi avustajaa, nimittäin Tarton Yliopiston
unkarin kielen lehtorit Elemér Virányi (1923–1928) ja Jenő Fazekas
(1937–1941). Sööt sai Virányilta suurimman osan kääntämiensä ru-
nojen raakakäännöksistä joko viron tai saksankielisinä. Hän otti

myös Fazekasilta unkarin kielen tunteja ja käytti häntä konsulttina (ks. Edasi 1956 nr. 11 ja Söötin kirje ”Kulttuurikoondis” johtokunnalle 22.11. 1939). Söötin tavoin myös Ants Murakin oli unkarin kieleen perehtynyt Petőfin virontaja: Murakin oli opiskellut unkaria vuosina 1914–1918 Unkarissa sotavankeus- ja opiskeluvuosinaan. Tämän kauden saavutuksia on myös jo edelläkin mainittu, vuonna 1939 ilmestynyt Felix Oinasin Petőfi-monografia. Teos koostuu yhdeksästä luvusta, ja sen lähteinä ovat olleet Gyula Illyésin *Petőfi*, Zoltán Ferenczyn *Petőfi életrajza*, János Horváthin *Petőfi*, Lajos Kékyn *Petőfi élet- és jellemrajza* ja Géza Voinovichin *Petőfi*.

Vuosina 1945–1985 nousi esiin uusi kääntäjäsukupolvi eli Aira Kaal, Leida Mägi, Ellen Niit, joista viimeksi mainittu on ehkä kaikkein ansioitunein Petőfin vironkielisistä tulkeista. Niit sai jo opiskeluaikanaan virikkeitä Tarton yliopiston maineikkaalta unkarin kielen opettajalta Paula Palmeosilta. Yhteistyö jatkui myöhemminkin, ja on ilmeistä, että monista Niitin hienoista Petőfi-käännöksistä on kiittäminen myös Palmeosia.

Niitin Petőfi-käännökset ovat jaettavissa kahteen ryhmään: sanomalehdissä ilmestyneet (19) ja runokokoelmissa julkaistut. Hänen kolme Petőfi-kokoelmaansa julkaistiin vuosina 1955 (67), 1964 (67+32) ja 1973 (67+32+15) ja ne pitivät sisällään kaikki Petőfin tärkeimmät runot, yhteensä yli 110 tekstiä. Näiden lukuisten tekstien joukossa on myös niiden runojen ryhmä, joista Niit on valmistanut useita käännöksiä. Tällaisia ovat esim. *Nemzeti dal*, *Csatadal*, *Az apám mestersége s az enyém*, *Az én mátkám*, *Mi foly ott a mezőn*, *Fekete kenyér*, *Fa leszek, ha*, *Fiam születésére*, *Falu végén kurta kocsmá*, *Szeptember végén*, *Szabadság*, *szerelem* jne.

Monta kääntäjää: monta Petőfiä

Työtään tekevä kääntäjä on jo enemmän kuin ”tavallinen” lukija. Hän onkin ns. ”perehtynyt” lukija. Kääntäjän tulee kokea kirjailijan (ja teoksen) todellisuus ja välittää se lukijalle. Kukin kääntäjä kokee sen oman persoonallisuutensa mukaisesti, ja tämä heijastuu myös lopputulokseen. Näin useat erilaiset tulkinnat ovat mahdollisia yhden ja saman teoksen kohdalla. Tulokset poikkeavat toisistaan ilman, että käännösprosessissa olisi tehty varsinaisia virheitä.

Koko käännösprosessin ajan kääntäjä on myös lukijan roolissa. Mutta kääntäjä-lukijalla on toisenlainen tietovarasto ja esteettinen kokemus kuin alkuteoksen ”tavallisilla” lukijoilla. Kääntäjä-lukijan

koodiin kuuluvat kääntäjän valmiuksien ja käännöstradition lisäksi myös vastaanottavan kulttuurin ja kirjallisuuden nykytilan sekä perinteiden tuntemus kuin myös aikaisempien lukukokemusten rikas kirjo eli toisin sanoen koko kääntäjä-lukijan odotushorisontti, joka pyrkii ja kykenee ottamaan huomioon oman kielialueen ”tavallisen” ja ”perehtyneen” lukijan odotushorisontin.

1800-luvun loppupuolen Virossa Petőfi käsitettiin yksinkertaiseksi, kansanomaiseksi ja välittömäksi ja hänen kirjailijankuvassaan tähdennettiin vapaudenlaulaja-puolta. Varhaisimpia Petőfin vironantajia olivat Westöstliche Rundschau -nimisen julkaisun toimittaja Harry Jannsen, kielitieteilijä Mihkel Veske, psykiatri ja lehtimies G. E. Luiga, sekä runoilijat Jaan Parv, M. J. Eisen ja K. E. Sööt, josta vasta vuosikymmeniä myöhemmin oli tuleva Petőfin huomattava tulkki. Nämä alkuaikojen käännöskokeilut olivat melko alkeellisia ja käännösvalikoimat kuvastavat uskollisesti aikakauden lukutottumuksia. Yksi syy käännösten vaatimattomuuten on epäilemättä siinä, että välittäjäkielenä käytettiin pääasiassa saksaa (kolmessa tapauksessa myös venäjää) tai sitten runokäännös syntyi raakakäännöksen pohjalta. Tämä viimeksi mainittu pitää paikkansa ainakin Mihkel Vesken (1886) *Lennék én folyóvíz* -käännöksen ja monien K. E. Söötin tulkintojen kohdalla.

Tarkasteltavana ajanjaksona oli selvästi olemassa kaksi toisistaan poikkeavaa lukijaryhmää ja samalla kaksi erilaista odotushorisonttia. Ensinnäkin oli pienen mutta kehittyvän maan kulttuurieliitti, jolla oli saksan kielen välityksellä jo perehtyneisyyttä maailmankirjallisuuteen (tähän ryhmään kuuluvat myös silloiset kääntäjä-lukijat) ja sitten oli toinen ryhmä, ns. talonpoikaislukijat, joiden pääasiallisina lukemistoina olivat uskonnollinen kirjallisuus ja, tosin vähemmässä määrin, sanomalehdet. Sanomalehdistöllä olikin viime vuosisadalla ja vielä pitkälle 1920-luvulle saakka varsin keskeinen rooli lukutottumuksien muodostajana ja kehittäjänä – sekä näin ollen myös lukijan odotushorisontin muodostajana. Tuohon aikaan lehdistä julkaistiin virolaisten harrastelijakirjailijoiden tuotannon ohella myös runsaasti runo- ja proosakäännöksiä. Ja myös julkaisukäytäntö oli muuttunut. Kun aikaisemmin virolaiset runoilijat olivat käyttäneet laajasti hyväkseen ulkolaisten kirjailijoiden tuotantoa, määritelemättä selvästi rajaa oman ja vieraan välillä, niin nyt vaa-dittiin runoilijoilta käännösten kohdalla aina alkuperäisen tekijän nimeä (joskaan tämä ei käytännössä aina toteutunut).

Eniten käännettiin saksalaista kirjallisuutta (kulttuurisuhteiden saksalaispainotteisuuden ja saksan kielen taidon yleisyyden vuoksi). Vuosina 1880–1900 ilmestyi saksankielisestä kirjallisuudesta 400–500 käännöstä, pääasiallisesti Heineltä (100), Schilleriltä, Goetheltä, Lenaultlta jne. Mielenkiintoinen on venäläistä kirjallisuutta koskeva tieto: 1885–1890 pari käännöstä, 1885–1890 joka vuosi 30–40, 1890–1900 vuosittain 10–20 käännöstä. Tämän lisäksi käännettiin vielä vähän suomalaista kirjallisuutta, mutta sitäkin enemmän unkarilaista (Petófiä, Jókaita, Vörösmartyä) saksan kielen välityksellä. Eri toten oltiin kiinnostuneita Petófista. Myöhemmin, runoilijakääntäjien unkarin kielen taidon kehittyttyä, alettiin raakakäännösten tuella, kääntää myös suoraan unkarin kielestä.

Vähitellen virolaisten Petófi-kuvassa alkoivat korostua rakkaus, kiinnittyminen unkarilaisuuteen sekä vallankumouksellisuus. 1900-luvun alkupuolen Petófi-käännökset edustavat useita aihepiirejä kuten käännettäväksi valittujen tekstien luettelemisesta pian ilmenee: *Nemzeti dal, Csatadal, Szeptember végén, Fa leszek, ha, Világosságot, Európa csendes, újra csendes...*

Toista maailmansotaa edeltävänä aikana olivat M. J. Eisen ja K. E. Sööt Petófin ansiokkaimpia kääntäjiä. Molemmat valittiin Unkarin Petófi-seuran kirjeenvaihtojäseniksi. K. E. Sööt on jo siitakin syystä mielenkiintoinen tutkimuskohde, että hän käänsi Petófin tuotantoa yli puolen vuosisadan ajan (1882–1940). Jo vertailemalla hänen käännöksiään keskenään, voi havaita mielenkiintoisia seikkoja kääntäjä-runoilija kehityksessä ja hänen viestintänsä mukautumisesta muuttuviin vaatimuksiin. Söötin omassa tuotannossa voi löytää runoja monesta aihepiiristä: niissä liikutaan arjen pienistä iloista aina filosofisiin ajatusrakennelmiin saakka. Jokaisessa runossa on läsnä samalla Söötin oma huumori ja jonkinlainen surullisuus, ylevyys ja lämpö. Sööt ei edes pyri soinnin puhtauteen. Tuntuu siltä, että Söötille tärkeintä on runon kuvallisuus. Ja tämä pätee yhtä lailla sekä käännöksiin kuin myös Söötin omaan tuotantoon.

Söötin ensimmäiset käännökset valmistuivat saksan kielen välityksellä, mutta Viron itsenäisyysaikana ilmestyneet vironnokset syntyivät Tarton yliopiston unkarin lehtorien Elemér Virányin ja Jenő Fazekasin raakakäännösten pohjalta.

Myös Viron kommunismikauden odotushorisonttia on kiinnostavaa pohtia. Tätä ajanjaksoa tarkasteltaessa tulee esiin kaksi toisistaan poikkeavaa odotushorisonttia: ensinnäkin on velvoitehorisontti,

eli se horisontti, jonka vallitseva järjestelmä muokkasi ja jota se tyrkytti kirjailijoille, ja toiseksi oli olemassa velvoitehorisonttia täydentävä odotushorisontti, jonka lukijat muodostivat ikään kuin velvoitehorisontin vastahorisontiksi. Tämä vastahorisontti ei perustunut viralliseen opetukseen vaan sellaisiin asioihin kuin edellisten sukupolvien välittämät kokemukset ja ulkomailta tihkunut informaatio. Tämän virallisen odotushorisontin jyrkkyys – niin kuin velvoitehorisonttien ylipäättäänkin – on vaihdellut suuresti. Kulloistakin velvoitehorisonttia ovat determinoineet sellaiset asiat kuin poliittiset olot, sukupolvien suhde toisiinsa, taiteellisen murroksen vaihe, paradigmanmuutokset, uudet teoslöydöt, aikaperspektiivi jne. Petőfin tuotanto oli erittäin kiitollista ainestoa käännettäväksi, koska se saattoi tyydyttää sekä velvoitehorisonttia että vastaodotushorisonttia soveltavia.

Toisen maailmasodan jälkeisistä Petőfin vironantajista ansaitsee huomiota ennen muuta Ellen Niit. Niit on ollut pyrkimyksissään avarakatseisempi, voimakkaampi ja rohkeampi kuin edeltäjänsä, ja niinpä hän onkin luonut virolaiseen Petőfi-käännösluokkaan uusia ulottuvuuksia.

Szabadság, szerelem -runon vironnoksia.

Vertailemalla eri kääntäjien eri aikakausina tekemiä käännöksiä, voi tehdä päätelmiä muun muassa siitä, minkälainen on ollut aikakauden kirjallinen ilmapiiri (lukijan ja tekstin odotushorisontti), mitkä ovat olleet kääntäjän lähtökohdat ja päämäärät kääntäessään, millaista lukijatyyppeä kääntäjä edustaa jne. Monista Petőfin runouden vironnoksista otan tässä – esimerkiksi – tarkasteltaviksi yhden ainoan, nimittäin *Szabadság, szerelem* -runon käännökset. Havaintoni ovat vertailukelpoisia tämän runon suomennoksista esitettyjen havaintojen kanssa (ks. Launonen 1976, 27–40).

Petőfin runon vironantajat (Gustav Wulff-Öis, August Sang ja Ellen Niit) ovat joutuneet samantapasten ongelmien eteen kuin heidän suomalaiset kollegansa. Eniten vaikeuksia on tuottanut kahden ensimmäisen säkeistön kääntäminen. Kääntäjät ovat joutuneet tasapainoilemaan soinnillisuuden ja kuvallisuuden välillä.

Jo runon kahden ensimmäisen säkeen tulkintojen tarkastelulla päästään pitkälle. Petőfin teksti alkaa näin: *Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem.* ("Vapaus, rakkaus! Tarvitsen ne molemmat.")

Tämän mottorunon ensimmäinen vironnos ilmestyi jo v. 1887, ja sen tekijänä oli Gustav Wulff-Öis. Wulff-Öis joutui kääntämään saksan kielen välityksellä, mikä on varmaankin vaikeuttanut runon tulkintaa. Vironnos alkaa näin: *Mu ülem ihaldus. Vabadust, armastust ihkan ja vajan, on priius, armastus, nendele kahele elu ma rajan.* Tässä tulkinnassa näkyy viime vuosisadan kielenkäyttö (esim. *mu ülem ihaldus = igatsus, priius = vabadus*). Seuraava käänös, A. Sangin vironnos vuodelta 1939 vastaa ehkä kaikkein vähiten alkutekstiä. Tämä koskee sekä sanavalintaa että runomittaa: *vabadust, armastust ihkan ja vajan / nendele kahele elu ma rajan.* Aikakaudelle oli ominaista pelkistetty ja ”jokapäiväinen” sanankäyttö, mikä tulee esiin myös käänöksestä. Ellen Hiobin-Niitin käänös vuodelta 1954 on ehkä sananvalinnaltaan kaikkein lähimpänä alkutekstiä: *Vabadust, armastust. Vabadus, armastus, neid kahte vajan just, need on mu igatsus.* Mutta siinä runosta tulee liian arkipäiväinen, se menettää syvyyttä ja sisäistä jännitystä. Ellen Niitin käänös (vuodelta 1955) lienee parhaiten onnistunut. Niit ratkaisee *e kettõ kell nekem* -säkeen käänösongelman seuraavasti: *'need on mu igatsus'* Tässä Niit käyttää vähemmän ehdotonta sananmuotoa (vert. Petöfin *kell* -ilmaisu). Myös vironnoksen otsikon kolme pistettä vähentää runon konkreettisuutta ja jonkinlaista kovuutta. Kun Petöfille vapaus ja rakkaus ovat elämän edellytyksiä, siis Niitille ne ovat kaipuun kohde.

Szabadság, szerelem -runon vironantajilla on ollut vaativa tehtävä. Heidän on tullut rakentaa vastinetta alkutekstin asiallisuudelle ja arkipäiväisyydelle, johon yhdistyy jonkinlainen juhlallisuus, sisäinen voima ja syvyys. Tehtävän ratkaisemisessa tulee hyvin esille Viron ja Unkarin kulttuurien erilaisuus. Esim. Niitin käänös voi unkarilaisesta tuntua liian askeettiselta, mutta se sopii vallan hyvin yhteen virolaisen konkreettisemmän ja arkipäiväisemmän ilmaisutavan kanssa. Niit käyttää runossaan henkilölistävää ilmaisutapaa, mikä luo läheisyyden ja ymmärrettävyyden tuntua. Petöfin runon jatkossa (*Szerelmémért föláldozom / Az életet, / Szabadságért föláldozom / Szerelmemet*) runon minä toteaa elämänsä moton hyvin jokapäiväisin sanavalinnoin, kun taas Niit on hakenut käänökseensä kuuluvampaa rytmiä ja sointuisuutta. Näkyy, että *Szabadság, szerelem* -runoa vironnettaessa on kysytty odotushorisontilta muun muassa sitä, tuleeko teksti käsittää pikemmin yleisinhimilliseksi vai poliittiseksi.

Kirjallisuus

- Grimm, Gunter: Literatur und Leser: Theorien und Modelle zur Rezeption literarischer Werke. Reclam. 1975
- Hosiasluoma, Yrjö: Lukeminen – reseptiotulkinta. Tampereen yliopiston julkaisuja 26. 1985.
- Jauss, Hans Robert: Toward an Aesthetic of Reception. University of Minnesota. 1982.
- Launonen, Hannu: Hirvipoika. Tutkielmia Unkarin kirjallisuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1976.
- Manninen, Juha, Envall, Markku ja Knuutila, Seppo: Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia. Pohjoinen. 1989.
- Oinas, Felix: Sándor Petöfi. Tartu. 1939.
- Segers, Rien T.: Kirja ja lukija. Johdatusta kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntaukseen. Suomentanut Lili Ahonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1985 .
- Varpio, Yrjö: Reseptiotutkimus ja muita artikkeleita. Tampereen yliopiston julkaisuja 22. 1982.